

Kırım Harbi’nden Sonra Suriye Vilayeti’ne Yerleştirilen Kafkas Muhacirlerine Yapılan Yardımlar*

Aids Given to Caucasian Immigrants Settled in Syrian Province After the Crimean War

Kemal SAYLAN**

Öz

Osmanlı Devleti’yle tarihi bağları bulunan Kafkaslardan Osmanlı ülkesine 19. yüzyılın ilk yarısında gönüllü olarak başlayan göçler yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürgüne dönüşerek 1920’lere kadar devam etmiştir. Kafkas muhacirlerini kabul eden Osmanlı Devleti, bunları siyasi, dini, ekonomik ve güvenlik gibi kaygılarla başta Rumeli ve Anadolu coğrafyası olmak üzere ülkenin birçok bölgesine yerleştirmiştir. Bu nedenle muhacirlerden bir bölümü de Suriye Vilayeti dahilinde iskân edilmiştir.

Başlangıçta münferit ve az sayıda gerçekleşen göç hareketinin Osmanlı-Rus savaşları ve Rusya’nın Kafkaslarda yerleşme siyaseti gibi sebeplerle zamanla yoğunluğu artmıştır. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, göçlerin sağlıklı ve düzenli bir şekilde yürütülebilmesi için muhacirlerin iskân ve işleriyle ilgili yasal düzenlemeler yapmıştır. Göçlerin ilk dönemlerinde muhaceret ve muhacir işleri belediye teşkilatlarına bırakılmıştır. Fakat muhacir akını karşısında belediyelerin bu meselenin altından kalkamayacağı anlaşılınca 1860 tarihinden itibaren Muhacirin Komisyonları oluşturulmuştur. Bu bağlamda Suriye Vilayeti dahilindeki göç olayları Muhâcirin-i İslâmiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu komisyon vilayet dahilindeki iskân ve işlemlerini takip etmiş, muhacirlerin sorunlarını gidermek için büyük çaba harcamıştır. Gerek merkezden gerek mahalli yönetimden ve gerekse halktan yapılan yardımları organize etmeye çalışmıştır.

Bu çalışma merkezi yönetim, yerel yönetim ve Muhâcirin-i İslâmiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı’nın çalışmaları sonucunda Suriye Vilayeti’ne yerleştirilen muhacirlere ne tür yardımlar yapıldığını ortaya koymayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Suriye, Muhacir, İskân, Yardım.

Abstract

Immigrations from the Caucasus, having historical ties to the Ottoman Empire, to the Ottoman country commenced voluntarily in the first half of the 19th century however, turned into an exile from the second half of the century and continued until the 1920s. The Ottoman Empire, which accepted the Caucasian immigrants, settled them in many regions of the country, especially in the geography of Rumelia and Anatolia, due to political, religious, economic and security concerns. For the same reason, some of the immigrants were settled within the Syrian Province.

The Ottoman administration had to make legal arrangements regarding the settlement and subsistence of the immigrants in order to carry out the migrations in a healthy and orderly manner, as the intensity of the immigration movement, which started individually and in small numbers, increased over time due to the Ottoman-Russian wars and Russia's settlement policy in the Caucasus. In the first period of the migrations, the immigration and immigrant affairs were assigned to the municipal organizations, as it was then understood that the municipalities could not deal with this issue in the face of the increasing influx of immigrants, the Immigrant Commissions were established as of 1860. In this context, the First Member of the “Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Alisi” carried out the immigration events within the Syrian Province. This commission run the residence and subsistence affairs within the province and made great efforts to solve the problems of the immigrants. It organized the aids provided byboth the central and local government, and the public.

This study aimed to reveal the variety of aids given to the immigrants who were settled in the Syrian province as a result of the efforts made by the central government, local government, and the First Member of the *Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Alisi*.

Key Words: Caucasus, Syria, Immigrants, Settlement, Help

* Bu çalışma, 17–19 Şubat 2017 tarihinde yapılan “Uluslararası Geçmişten Günümüze Göç” adlı sempozyumda sunulmuş bildirinin yeniden revize edilip genişletilmiş halidir.

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu/Türkiye, kemalsaylan52@gmail.com ORCID: 0000-0001-6493-7001

Giriş

Karadeniz ile Hazar denizi arasında dağlık bir bölge olan Kafkasya, Asya ve Avrupa kıtaları için kara boğazı mahiyetinde bulunması nedeniyle Türklerin batıya göçlerinde önemli geçiş noktalarından biri olmuştur. Göçler esnasında çok sayıda Türk kavmi bölgede yerleşerek buraları yurt tutmuşlardır. Avarlar, Kuman-Kıpçaklar ve Hazarlar gibi Türk boyları 5. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar bölgenin kuzeyinde hakimiyet kurarken bu tarihten sonra da güneyden Oğuz Türkleri bölgede etkinliklerini hissettirmeye başlamıştır. Bu nedenle Kafkas coğrafyasında günümüzde üç önemli etnik gruptan birini Azeri, Kumuk, Karaçay, Balkar ve Nogaylardan oluşan Türkler oluşturmaktadır.

Diğer taraftan Kafkasya'nın 7. yüzyılda İslam'la tanışması, 11. yüzyıldan itibaren Müslüman Selçuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı Türklerinin bölgeye hâkim olması buradaki Türk-İslam etkisini daha da artırmıştır. 16. yüzyılın ikinci yarısında bölgedeki nüfuz mücadelesine Kuzeyden Rusya da dahil olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Rusya gibi devletlerle mücadele ederek 19. yüzyıla kadar bölgedeki nüfuzunu korumayı başarmıştır. 19. yüzyılda Kafkasları istila etmek isteyen Ruslara karşı önemli mücadeleler vermiştir. Bu mücadelede İmam Mansur, Gazi Muhammed, Hamzat Bey ve Şeyh Şamil gibi liderler öncülüğünde Kafkasya halkları Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Ruslarla yaptığı savaşların neredeyse tamamını kaybetmesi (1853-1856 Kırım Harbi Hariç) Rusların bölgede hakimiyet kurmasını beraberinde getirmiştir. Bunun üzerine Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan birçok Kafkasyalı daha güvenli olarak gördükleri Osmanlı topraklarına göç etmek zorunda kalmış ya da ettirmek zorunda bırakılmıştır.

19. yüzyılın ilk yarısında bazı Kafkasyalı ailelerin gönüllü olarak Osmanlı topraklarına göç ettiği bilinmektedir. Ancak bu göçler yüzyılın ikinci yarısındaki Kırım Harbi sırasında mecburi bir harekete dönüşmüştür. 1862-1865 yılları arasında zirveye ulaşan bu göçler, 1877-78 ile 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar sürmüştür. Sürgüne dönen bu göçlerin yoğunluğu Osmanlı-Rus ilişkilerine göre değişiklik göstermiştir.¹

Osmanlı Devleti, Kafkas muhacirlerini kabul ederek bunları stratejik açıdan önemli bölgelere yerleştirerek bu bölgelerdeki güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır.² Bu amaçla muhacirler, başta Rumeli ve Anadolu coğrafyası olmak üzere devletin farklı bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Muhacirlerin yerleştirildikleri bölgelerden biri de Suriye Vilayeti topraklarıdır.

Kafkas göçleri ülkemizi ve milletimizi derinden etkilemesi ve günümüz Anadolu coğrafyasının sosyal yapısının şekillenmesinde önemli bir rol oynaması hasebiyle üzerinde çok durulan bir konudur. Bu nedenle konuyla ilgili çok sayıda etkinlik, faaliyet ve çalışma yapılmış ve hala da yapılmaya devam etmektedir. Akademik alanda ise başta Nedim İpek, Bilal N. Şimşir ve Abdullah Saydam'ın eserleri olmak üzere Süleyman Erkan, Hayati Bice, Jülide Akyüz Orat-Nebahat Oran Arslan vd. gibi akademisyenlerin yaptıkları çok sayıda akademik çalışma söz konusudur. Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı tarafından 2012 yılında yayınlanan "Osmanlı Belgelerinde Kafkas Göçleri" adlı iki ciltlik transkripsiyon çalışması ise bu konuya daha da zenginlik katmıştır. Ayrıca konuyla ilgili çok sayıda akademisyen tarafından makale, bildiri ve seminer konuşmaları hazırlanmıştır. Kuşkusuz bu çalışmalar her geçen gün daha da artmakta ve Kafkas göçlerinin aydınlatılmasına katkı sağlamaktadır. Ancak Kafkasya'dan Suriye bölgesine yapılan göçlerle ilgili yapılan çalışma sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yaptığımız çalışmanın bu konuya akademik katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kırım Harbi'nden sonra Suriye bölgesine yerleştirilen muhacirlere yapılan yardımların mahiyetini ortaya koymayı esas alan bu çalışma, giriş ve sonuç bölümü dâhil olmak üzere toplam 5 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde muhacirlerin iskân ve işleriyle ilgili yapılan düzenlemeler anlatılmaktadır. İkinci bölümünde Suriye topraklarında muhacirlerin iskân edildikleri yerler belirtilmektedir. Üçüncü bölümünde muhacirlerin iskân ve iş meselesi tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

¹ Bice 1990, 45.

² İpek 1999, 156-158.

Muhacirlerin İskân ve İaşeleriyle İlgili Yapılan Yasal Düzenlemeler

Osmanlı Devleti, Kırım Harbi'nden sonra göçlerin sistematik bir şekilde artmaya başlaması üzerine muhacir nüfusu hem savunma hem de ekonomik faaliyetler için değerlendirmek istemiştir. Tarımı canlandırıp gelirleri artırma çalışmaları çerçevesinde muhacirlere ekip biçeceği araziler tahsis etmiş, belli bir süre onları askerlik hizmetlerinden muaf tutmuş, onların tohumluk ve hayvan ihtiyaçlarını desteklemiştir. Ayrıca göç meselesinin düzenli ve sağlıklı bir şekilde halledilmesi için bazı yasal düzenlemeler yapmaya çalışmıştır. Öncelikle Tanzimat Yüksek Kurulu, 9 Mart 1857 tarihinde göç ve iskânla ilgili bir kararname yayımlamıştır. Bu kararnâme, Sultan'a bağlılık yemini ederek devletin tebaası olmaya ve kanunlara saygı göstermeye hazır olan herkese kapıların açık olduğunu ilan ediyordu. Ayrıca gelenlerin dinî örf ve adetlerinin her türlü ihlale karşı korunacağı taahhüt ediliyordu. Muhacirler, yerleştikleri yörede dinî vazifelerini yapabilecekleri bir kilise ya da ibadet yeri bulamadıkları takdirde ibadet yerlerinin inşası için izin talep edebileceklerdi. Devlet, yerleşimcilere herhangi bir bedel talep etmeksizin hazineye ait ekilebilir en iyi toprakları vereceğine ve bütün vergilerden ve askerlik hizmetinden muaf tutulacaklarına dair söz de vermekteydi. Muhacirler Rumeli'ye yerleştikleri takdirde 6 yıl, Asya'ya yerleştikleri takdirde ise 12 yıl askerlik hizmeti yapmayacaklardı. Buna karşılık muhacirler, kendilerine verilen toprağı 20 yıl boyunca satamayacak, ülkeden ayrılmaya karar verenler topraklarını devlete geri vermek zorunda kalacaklardı. Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen her aileden aile bireylerinin isim ve mesleklerini içeren bir liste hazırlaması ve sahip olduğu sermaye ya da mal varlığını belirtmesi isteniyordu. Bu liste, yurtdışındaki elçileri ya da konsolosları aracılığıyla Osmanlı idaresinin onayına sunulacaktı. Göç etmek isteyen bir ailenin en az 60 mecdiye bedelinde bir sermayeye sahip olması şart koşuluyordu.³

Her ne kadar göçlerle ilgili bir kararname yayınlansa da göçlerin yaşandığı ilk dönemlerde Osmanlı Devleti muhacir işlerini hususi bir teşkilata bağlamamıştı. Başlangıçta muhaceret ve muhacir işlerini belediye teşkilatlarına bırakmıştı. Kafkaslardan Osmanlı topraklarına yapılan göçlerin ilk yıllarında muhacirlerin kabul ve iskânları hakkında genel bir nizamname çıkarılmamıştı. Büyük çapta göçler meydana geldikçe muhacirlerin sevk edildikleri eyaletlere birer hususi talimatname gönderilerek bunların hangi şartlar dâhilinde iskân edilecekleri bildirilmişti.⁴ İlk Muhâcirin Komisyonu'nun kurulmasını müteakip ayrıca bir de "İskân-ı Muhâcirin Talimatnâmesi" hazırlanarak yürürlüğe sokulmuştu. Fakat muhacir akını karşısında belediyelerin bu meselenin altından kalkamayacağı anlaşılınca 5 Ocak 1860 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Muhacirin Komisyonu" kuruldu.⁵ Bu komisyonun çeşitli görevleri söz konusuydu. Bunlar; gelen göçmenleri misafir etmek, iskân yerlerini (boş, kullanılmayan veya devlete ait arazileri) tespit etmek, onları bu yerlere nakletmek ve gerekirse kendilerine ev-bark, hayvan ve tohum vermek, misafir olarak buldukları veya yerleştirildikleri halde henüz ürün alamayan göçmenlere yevmiye bağlayıp diğer yardımları yapmak, kışlık yakacak vermek, halkın yapacağı yardımları ve hazineden onlar için verilecek paraları kendileri için sarf etmek şeklindeydi.⁶

1875 yılında bu komisyon lağvedilerek muhacir işleri Zabtiye Nezareti'ne bağlı bir heyet tarafından yürütölmeye başlandı.⁷ II. Abdülhamid döneminde ise eski Suriye Valisi Naşid Paşa yönetiminde göçmenlerin günlük harcamaları için yevmiye verilmesi, geçici olarak kalacakları yerlerin hazırlanması ve daimi iskân mahallerinin belirlenmesi gibi önemli konularda çalışmalar yapıldı.⁸ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bu heyet, biraz daha genişletilerek "İskân-ı Muhacirin Komisyonu" haline getirildi.⁹ Sadaret, Muhacirin Komisyonu'ndan göçmen iskanına elverişli yeni yerlerin tespit edilebilmesi için göçmenlerin yerleştirilmesi düşünölen vilayetlere özel memurlar gönderilmesini ve çalışmalarının sonuçlarını birer raporla İstanbul'a bildirmelerini istedi.¹⁰ Bu bağlamda Suriye Vilayeti'ndeki iskan ve iâşe meseleleriyle ilgilenmek üzere iskan-ı muhacirin

³ Karpaz 2003, 104.

⁴ Yılmaz 1999, 592.

⁵ Orat-Arslan 1997, 106.

⁶ Karpaz 2003, 265; Habiçoğlu 1993, 107-108.

⁷ İpek 1999, 68-69.

⁸ Bice 1990, 52.

⁹ Halaçoğlu 1999, 585.

¹⁰ İpek 1999, 165.

memuru olarak 6.000 kuruş maaşla Kudüs-i Şerif tahrirat müdürlüğünden Ziya Bey'i atandı.¹¹ Daha sonraki yıllarda (muhtemelen 1879'dan sonra) hazinenin bu memurlara ödeme zorluğu çekmesi üzerine bu memuriyetler lağvedilerek bu vazifenin mahalli idareler tarafından yürütülmesi istenmiştir. Bunun üzerine vilayet merkezlerinde valilerin izin ve yardımlarıyla iskân-ı muhacirin memurlarının başkanlığında İdare-i Muhacirin Komisyonları kurulmuştur.¹²

20. yüzyılın başlarından itibaren ise Suriye Vilayeti'nde yerleştirilen muhacirlere yapılan yardımların Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı tarafından yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde komisyonun birinci azası Rıza Bey idi. 1914 senesinde bu göreve Aşair-i Muhacirin idaresi birinci sınıf hakimlerinden Adil Arslan Bey tayin edildi.¹³ Komisyon, Suriye'ye göç ettirilen muhacirlerin burada hayatlarını idame ettirebilmeleri için işe ve iskân konusunda kendilerine arazi tahsisi, konut temini ve inşası, tayinat verilmesi, zirai araç-gereç temini, zirai kredi imkânı, vergi muafiyeti, kur'a muafiyeti, tıbbi destek sağlama, eğitim imkânı sunma gibi faaliyetleri yürütmeye çalıştı. Bu faaliyetlerden bir kısmı işe ile bir kısmı ise iskân meselesiyle ilgiliydi. Arazi tahsisi ve konut yardımı daha çok muhacirlerin iskân sorununu halletmek için yapılan yardımları içermektedir. İşe meselesi ise tayinat verilmesi, zirai araç-gereç temini, zirai kredi temini, vergi muafiyeti, kur'a muafiyeti ve tıbbi destek sağlama gibi yardımları kapsamaktaydı.

Muhacirlerin Suriye Vilayeti Dahilinde İskân Edildikleri Yerler

Osmanlı Devleti, 1861 senesinden itibaren Suriye topraklarında iskân ettiği muhacirlerin işlemlerini aralıklarla ve farklı yoğunluklarda 1907 yılına kadar devam ettirmiştir. Bununla birlikte bölgeye yerleştirilen muhacir sayısını arşiv belgeleri üzerinden düzenli bir şekilde takip etmek mümkün değildir. Ancak bu kişilerin Suriye'nin hangi bölgelerinde istihdam edildikleriyle ilgili bilgilerin bazı belgelere yansıdığı görülmektedir. Muhacirlerin Suriye'nin hangi bölgelerine yerleştirildiklerine dair yapılan yazışmalardan bazıları şunlardır:

- 1861 tarihinde Şam'da 33 Kafkas muhaciri iskân edilmiştir.¹⁴
- Kasım 1870 tarihli bir belgede 21 hanenin Suriye Vilayeti'ne sevk edildiği belirtilmektedir.¹⁵
- 1878 tarihli başka bir belgede 2.500 civarındaki Kafkas muhacirinin parça parça vilayet dahiline yerleştirildiği ifade edilmektedir.¹⁶
- Mart 1878 tarihli belgede İngiltere Hariciye Nezareti'ne Şam Konsolos Vekili tarafından gönderilen tahriratın tercümesinde hükümetin çoğunluğu Çerkez olmak üzere gelen muhacirleri vilayetin şark tarafına sevk ettirerek orada kendilerine arazi tahsis ettiği belirtilmektedir. Belgenin devamında Suriye'de iki Çerkez fırkasının bulunduğu, bir fırkasının Humus Kasabası'nda bir fırkanın da Kunaytra'da iskân edildiği ifade edilmektedir.¹⁷ Ayrıca belgede birçok muhacirin de Ürdün Nehri'nin güneydoğusundaki Elgur Sancağı'na gönderildiği, sancağın arazisinin geniş ve ikliminin müsait olduğu anlatılıyor. Birkaç yüz Çerkez'in Şam'a ulaştığı ve buradan Kunaytra ve Domayir'e gönderildiği, buralardaki arazi her ne kadar verimli ise de bahar mevsiminde hummanın zuhur ettiği bilgileri verilmektedir.¹⁸
- Temmuz 1878 tarihli belgede bu tarihe kadar Hama'da 10.000 göçmen iskân edildiği ifade edilmektedir.¹⁹

¹¹ İpek 1999, 168.

¹² İpek 1999, 169.

¹³ BOA, BEO, No: 4289/321635.

¹⁴ Saydam 1997, 131.

¹⁵ Saydam 1997, 150.

¹⁶ BOA, HR. TO, No: 205/21. Ayrıca bkz; Kuzey Kafkasya Tarihinden Belgeler-I 2010, 130-131.

¹⁷ Şimşir 1989, 361.

¹⁸ BOA, HR. TO, No: 253/22; Orat-Oran 2014, 503.

¹⁹ Şimşir 1989, 542.

- Ağustos 1878 tarihli belgede Şam'a 5.000 hanede 25.000 Çerkez, Tatar ve Nogay muhacirleri gönderildiği vurgulanmaktadır.²⁰
- Ekim 1878 tarihli belgede daha önceden akraba ve mülhakatı Suriye Vilayeti'ne yerleştirilmiş olan 700 kişilik bir Çerkez kafilesinin akrabalarının bulunduğu yerlerde iskân edilmeyi talep ettikleri ve bu isteklerinin uygun bulunduğu görülmektedir. Bu muhacirlerin Suriye Vilayeti'ne nakli için Lismirlik Vapuru ile anlaşılmış ve dört yüz liralık nakliye ücreti peşin olarak hazine tarafından ödenmiştir.²¹
- Eylül 1887 tarihli belgede 83 hane ve 307 kişiden oluşan Çerkez, Tatar ve Magribî muhâcirlerinin Suriye Vilayeti dâhilindeki Bisan ve Akka Çiftlikât-ı Hümâyûnu'na bağlı Cebbûl ve Hüseyniye karyelerinde yerleştirildiği belirtilmektedir.²²
- 1888 Ağustos ayında askerlik işlemleriyle ilgili sıkıntıların dile getirildiği 4 Haziran 1889 tarihli Şura-yı Devlet'ten yazılan bir yazıdan Havran civarında bir kısım Çerkez muhacirin iskân ettirildiği anlaşılmaktadır.²³ Belgenin devamında ise Havran'daki muhacirlerin sayım işlemlerinin tamamladığı ve muhacir sayısının 10.000'e yaklaştığı ifade edilmektedir.²⁴
- Ekim 1888'li belgede Suriye Kunaytra'da iskân olunan Çerkez muhacirlerinin iskân edildiği ve bunlar arasında humma ve lekeli hastalıklar zuhur ettiği belirtilmiştir.²⁵
- Ekim 1889 tarihli belgede bu tarihten bir süre önce Beyrut Vilayeti'nin Akka Sancağı'na bağlı Hayfa Kazası'nın Gaybe Karyesi'ne 1.950 kişilik bir Çerkez muhacir gurubunun yerleştirildiği, ancak bu kişilerin iklim koşulları nedeniyle hayatlarını kaybettikleri ve 150 haneye kadar düştükleri ifade edildikten sonra bunların Suriye Vilayeti'nin Salhat Kazası yakınlarındaki Amman ve Vadiülyesar mevkilerinde bulunan akrabalarının yanına gitmeyi istedikleri bildirilmektedir. Bu talep üzerine merkezi hükümet geriye kalan 150 hanelik Çerkez nüfusun buralara nakledilmeleri ve kendilerine yeterli miktarda arazi verilmesi konusunda Beyrut Vilayeti'ne talimatta bulunmuştur.²⁶
- Ocak 1891 tarihli belgede Adana'ya gönderilen 162 kişilik Kafkas muhacir kafilesinin Suriye Vilâyeti Belka Sancağı'ndaki akrabaları yanına yerleştirmeleri isteklerine karşın aynı vilâyetin Havran Sancağı'ndaki boş devlet arazilerine iskânlarının daha uygun olacağı ifade edilmektedir.²⁷ Başka bir belgede ise 1891 tarihi itibarıyla Suriye Vilayeti'ne gönderilen muhacirlerin iskân durumları şöyle verilmektedir: Suriye Vilayeti'ne sevk olunan nüfus 10.859'dur. Bunlardan 10.789'u iskân edilmiştir. 70 kişinin iskân edilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Halep Vilayeti'ne ise sevk edilen 1.556 muhacirin tamamı iskân edilmiştir.²⁸

²⁰ BOA, İ. MMS, No: 59/2786.

²¹ BOA, DH. MKT, No: 1324/47.

²² BOA, HH. THR, No: 465/19.

²³ Orat-Oran 2014, 495.

²⁴ BOA, ŞD, No: 2277/20.

²⁵ BOA, DH. MKT, No: 1552/52. Orat-Oran 2014, 490.

²⁶ Orat-Oran 2014, 488.

²⁷ BOA, DH. MKT, No: 1814/86.

²⁸ BOA, Y. A. HUS, No: 277/136.

- Mart 1901 tarihli belgede 50 kişilik muhacir gurubu Hama Sancağı'na bağlı Selimiye Kazası'nın Zeyl-ül acel Karyesi'nde iskân edildikleri yazılıdır.²⁹
- Ağustos 1901 tarihli belgede 98 hanede 413 nüfus Kafkasya muhacirinin Humus Kazası'na yerleştirildikleri belirtilmektedir.³⁰
- Eylül 1901 tarihli başka bir belgede Suriye Vilâyeti Kunaytra Kazası'nın Hasine Mezraası'nda yerleştirilen 62 hanede 192 si büyük ve 74'ü küçük olmak üzere toplam 262 kişilik Kafkas muhacirlerinin yerleştirildiği ifade edilmektedir.³¹
- Kasım 1901 tarihli belgede ise yine Suriye Vilayeti dâhilinde Humus ve Kunaytra kazalarında bir kısım muhacir iskân edildiği vurgulanmaktadır.³²
- Muhacirlere tayinat bedeli ödenmesiyle ilgili 15 Mart 1902 tarihinde Maliye Nezareti'nden yazılan yazıda muhacirlerin Suriye Vilayeti dâhilindeki Naar Karyesi'nde iskân edildiğinden bahsedilmektedir.³³
- Ocak 1902 tarihli belgede 1901'de Taif Vapuru ile İzmir'den Şam'a gönderilmek üzere 834 Kafkasya muhacirinin yola çıktığı yazılıdır.³⁴
- Muhacirlerin çift hayvanları ve iskânları için gerekli yardımın yapılmasıyla ilgili 16 Mayıs 1904 tarihli belgede ise muhacirlerden bir bölümünün Zerfa ve Ammanda karyelerine yerleştirildikleri anlaşılmaktadır.³⁵
- Haziran 1905 tarihli yazıda Kafkasya ve Dağıstan muhacirlerinden 306 hane halkının Kerek, Havran ve Şam Sancağı dâhilinde iskân edilmek üzere Şam'a geldikleri bildirilmektedir.³⁶
- Mart 1906 tarihli belgede Suriye Vilayeti dâhilinde Salt Kazası'nın Navur ve Ayn-ı Savli ve Re's-i aman mevkilerine 16 hanede 41 nüfus muhacir sevk edildiği ifade edilmektedir.³⁷
- Muhacirler için yaptırılan mektep ve cami inşası dolayısıyla yazılan 31 Ocak 1907 tarihli belgede bir kısım Çerkez muhacirinin Suriye Vilayeti'nin Zerfa Karyesi'nde Çerkez muhacirlerinin iskân olunduğu anlaşılmaktadır.³⁸

Bu yazışmalara bakıldığında 1861-1907 yılları arasında Suriye topraklarına yerleştirilen muhacirlerin Hama Sancağı'na bağlı Humus Kazası'na, Şam Sancağı'na bağlı Kunaytra Kazası'na, Maan Sancağı'nın merkezi Kerek'e, Maan Sancağı'na bağlı Sal Kazası'nın Navur, Ayn-ı Savli ve Re's-i aman mevkilerine, Salhat Kazası'na yakın Amman ve Vadiülyesar mevkilerine, Kunaytra Kazası'nın Hasine Mezrası ile Naar, Zerfa ve Ammanda karyelerine, Bisan ve Akka Çiftlikat-ı Hümayunu'na bağlı Cebbül ve Hüseyniye karyelerine yerleştirildiğini görmek mümkündür. Bu da muhacirlerin Suriye Vilayeti'nin bütün sancaklarına dağıtıldığı anlamına gelmektedir. Vilayet dahiline yerleştirilen muhacirlerin sayıları hakkında ise kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Ancak belgelerden hareketle bazı rakamlar zikredilebilir. Örneğin 1892 tarihli bir arşiv belgesinde bu tarihe kadar Suriye Vilayeti'ne yerleştirilen muhacir sayısının 27.112 olduğu ifade edilmektedir.³⁹

²⁹ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/16.

³⁰ BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

³¹ BOA, İ. DH, No: 1387/1319. C/20.

³² BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

³³ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/23.

³⁴ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/8.

³⁵ BOA, A. MKT. MHM, No: 524/4.

³⁶ BOA, A. MKT. MHM, No: 520/2.

³⁷ BOA, A. MKT. MHM, No: 529/15.

³⁸ BOA, Y. MTV, No: 293/85; Orat-Oran 2014, 493.

³⁹ Erkan 1996, 211.

Muhakkak ki Suriye Vilayeti'ne yerleştirilen Kafkas muhacirleriyle ilgili çok daha fazla belge bulunmaktadır. Ancak çalışmanın asıl konusunu muhacirlere yapılan yardımlar oluşturduğu için onların yerleştirildikleri yerlerin tespiti açısından bu belgelerin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

Vilayet Dahiline Yerleştirilen Muhacirlere Yapılan Yardımlar

İskân ve iaşe kelimeleri birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan kelimelerdir. İskân, kelime anlamı olarak sakin kılma, oturtma, ev sahibi etme, yerleştirme anlamlarını taşımaktadır.⁴⁰ İaşe ise yaşatma, geçindirme, besleme anlamlarına gelmektedir.⁴¹ Muhacirlerin barınma ve sağlık meselelerinin yanı sıra en çok zorluk çektikleri konulardan biri iskân diğeri iaşe meselesidir. Bu konuda muhacirlere İdare-i Umumiyye-i Muhacirin Komisyonu, İane-i Muhacirin Encümeni ile ecnebler tarafından oluşturulan komisyonlar yardımcı olmak için faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu komisyonlar çeşitli yollarla sağlanan yardımlarla muhacirlerin tayinat, mesken, sağlık meselelerine çözüm getirmeye çalışmışlardır.⁴² Oluşturulan komisyonlar öncelikle hiçbir geçim kaynağına sahip olmayan muhacirlerin zaruri ihtiyaçlarının karşılanmasını temine çalışmıştır. Bu konuda devlet göçlerin yoğun olmadığı dönemlerde muhacirlerin birtakım masraflarını karşılamada kendi özkaynaklarına başvurmuştur. Örneğin 1866 tarihli Maliye Nezareti'ne hitaben yazılan bir yazıda iskân-ı muhacirin memuru marifetiyle Reisülayn civarında bulunan 25.000 kuruşluk kükürdün satılarak elde edilecek meblağın 15.000 kuruşunun yardıma muhtaç olan muhacirlere harcanması kalanının da hazineye gönderilmesi istenmekteydi. Ancak buraca yollanan telgrafta muhacirin-i merkumenin ziyadesiyle muhtaç-ı rahmet ve ianet oldukları bildirilmiş, paranın tamamının onlara sarf olunması talebinde bulunulmuştu.⁴³

Kafkasya'dan yapılan göçlerin sistematik bir şekilde artması ve yoğunlaşması üzerine 1877 senesinde Babiali, muhacirlerin işlerini yeniden düzenleme kararı alarak vilayetlerde yeni iskân-ı muhacirin komisyonları oluşturmuştur. Bu bağlamda Suriye Vilayeti'ndeki iskân ve iaşe meseleleriyle ilgilenen Ziya Bey'in nezaretinde yürütülen çalışmalar neticesinde 1877 senesinde vilayet dahiline yerleştirilen muhacirlere öküz, tohumluk, tayinat vesair masrafları için 3.996 kuruş para harcanmıştır.⁴⁴ Ayrıca 1879 senesi hasat mevsimine kadar bu muhacirlerin ihtiyaçlarının yerli ahali tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Mahalli yönetim de muhacirlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kasaplık ete duhuliyet vergisi ve erkek nüfus başına 4 kuruş vergi koymak suretiyle bir yardım fonu oluşturmuştur.⁴⁵ Yine 1901 senesinde Kunaytra Kazası'ndaki göçmenler için tekrar tohumluk ve yiyecek yardımı yapılmıştır.⁴⁶

Suriye Vilayet yönetimi iskân-ı muhacirin komisyonunun çalışmalarına yardımcı olmak amacıyla vilayet dahilinde muhacirler arasında meydana gelen salgın hastalıkların tedavisi için de bütçe ayırmaya çalışmıştır. Örneğin Ekim 1888 tarihinde Kunaytra Kazası çevresinde iskân edilen Çerkez muhacirleri arasında humma ve lekeli hastalıkların ortaya çıkması nedeniyle 47 kişinin ölmesi üzerine hastalığın tedavi edilebilmesi için vilayet mal sandığından 15.000 kuruş tahsis edilmiştir.⁴⁷

Yerel yönetim muhacirin idaresinden sevk varakası almadan memleketlerinden firar eden ve doğruca Şam'a gidenlere de sahip çıkmıştır. Bu durumda bulunan muhacirler için haklarında yapılacak araştırma sonuçlanıncaya kadar han, iaşe masrafları mahalli idare ve ahali tarafından karşılanmıştır. Bu mümkün olmadığı takdirde ise masrafları muhacirin tahsisatından karşılanmaya çalışılmıştır.⁴⁸

20. yüzyılın başlarından itibaren Suriye Vilayeti'nde yerleştirilen muhacirlere yapılan yardımları Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı tarafından yürütülen yazışmalardan takip etmek mümkündür. Yazışmalara bakıldığında Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı'nın Suriye Vilayeti dâhiline yerleştirilen muhacirlerin iskân ve iaşe ile ilgili Sadaret ve Maliye

⁴⁰ Devellioğlu 2010, 518.

⁴¹ Devellioğlu 2010, 462.

⁴² İpek 1999, 84.

⁴³ Pul 2017, 425.

⁴⁴ İpek 1999, 219; Erkan 1996, 222.

⁴⁵ Şimşir 1989, 360, 415.

⁴⁶ BOA, İ. DH, No: 1319 C. 12/20; Erkan 1996, 223.

⁴⁷ BOA, DH. MKT, No: 1552/52.

⁴⁸ BOA. DH. MKT, No: 2729/32, Ayrıca bkz. Kızılkaya-Akay 2013, 143-144.

Nezareti'nden çok sayıda talepte bulunduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili yazışmalardan bazıları şunlardır:

Kasım 1901 tarihinde Suriye Vilayeti dâhilinde Humus ve Kunaytra kazalarında iskân edilen Kafkasya muhacirlerine tayinat, geçici olarak iskân olundukları hanelerin kiralari, çift hayvanlari, zirai aletler, tohumluk, zahire bedeli, yerleştirildikleri arazilerde inşa edilecek bina masraflari olarak 590.307 kuruşun Muhasebe-i Umumiye-i Maliye tarafından muhacirin idaresinin 1901 senesi tahsisatından karşılanması istenmiştir.⁴⁹ Mart 1902 tarihinde Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Alisi Birinci Azalığı tarafından yazılan yazıda 1901 senesinde Taif Vapuru ile İzmir'den Şam'a gönderilmek üzere 834 Kafkasya muhaciri için 15.504 kuruş 20 para bedelin Beyrut Vilayeti gelirlerinden karşılanması için talepte bulunduğu görülmektedir.⁵⁰ Yine Muhacir komisyonunun talebi üzerine Maliye Nezareti'nden 15 Mart 1902 tarihinde yazılan yazıda Suriye Vilayeti dâhilinde Naar Karyesi'nde iskân edilen muhacirlere 1901 senesi Aralık ayından itibaren tayinat verilmediğinden ve mahsulün alınmasının Mayıs ayı sonunda olacağından bahisle muhacirlere 50 ay verilmesi gereken tayinat bedeli olarak 36.765 kuruş ödenmesi istenmektedir.⁵¹

Yazışmalardan bazılarından talepte bulunduğu halde cevabının gelmediği, bunun üzerine muhacir komisyonunun konuyu takip ederek tekid ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 19 Mart 1902 tarihinde Muhâcirîn-i İslâmiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azası Rıza Bey Suriye Vilayeti'ne yazı yazarak Beyrut'tan gelen 113 Kafkas muhacirinin camilere yerleştirilerek belediyeden ikmal verildiğini, ancak 500'e yakın daha muhacir gelecek olmasından dolayı bunların sefalette kalmamaları için emsali kadar yevmiye verilmesini istemiştir. Bu durumun vilayet tarafından sadarete bildirilmesi üzerine cevap olarak alınan telgrafnamede; muhacirler için inşa edilecek binalar için gerekli olan malzemeler, iskan edilecekleri tarihe kadar verilmesi gereken yevmiyeleri, hane kirası ve nakliye ücretleri için mecdiye 20 kuruş hesabıyla 606.381 kuruş harcanması gerektiği belirtilerek bu meblağın vilayetin 1902 senesi gelirlerinden karşılanması istenmiştir. Vilayetin bu kararı yerine getirmekte gecikmesi üzerine Maliye Nezareti'nden tekid yazısı yazılarak biran önce gereğinin yapılmasını bildirmiştir.⁵² Nisan 1904 tarihinde muhacir komisyonu tarafından Suriye Vilayeti'nin aşarından karşılanmak üzere Zerfa ve Amman'da bulunan muhacirler için inşa edilen ve edilecek olan hanelerin inşa masraflari, ziraat için alınacak öküz ve ziraat aletleri için toplam 500.000 kuruş ödenmesi istenmiştir.⁵³ Ancak Suriye Valiliği'nden sadarete yazılan yazıda muhacirlerin ihtiyacı için gerekli harcamanın yapılmasına izin verilmesiyle ilgili Maliye Nezareti'nden herhangi bir yazı gelmediği ve bu iznin verilmesinin biran önce istendiği belirtilmektedir.⁵⁴

Muhacirlere yapılan yardımlarla ilgili sıkıntılar zaman zaman sıkıntıların yaşandığı, yazışmaların uzadığı hatta sonuç alınmadığı görülmektedir. Örneğin konuyla ilgili olarak 1906 senesinin sonunda Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı tarafından gönderilen muhacirlerin yerleşmeleri için hane yapımıyla ilgili yazıda muhacirlerin yerleştirilmeleri için 12 milyon kuruş gönderilmesine karar verildiği, bu paranın 10 milyon kuruşunun gönderildiği ancak 2 milyon kuruşunun henüz gönderilmediği belirtilmektedir. Suriye Vilayeti'ne daha önce gelen muhacirlerin yerleştirilmeleri konusunda bu paradan acil olarak 200 bin kuruşun havale edilmesi istenmiştir. Talep üzerine Maliye Nezareti'nden verilen cevapta ise paranın gönderilemeyeceği için vilayetin 1907 senesi emvalinden karşılanması gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁵ Devam eden yazışmalarda belirtilen meblağın vilayet emvalinden ancak 105.159 kuşunun karşılanabileceği, geri kalan 94.840 kuruşun karşılıksız kaldığı bu nedenle de Maliye Nezareti tarafından karşılanması istenmektedir.⁵⁶ Şubat 1908 tarihli bir belgede aynı konunun tekrar dile getirildiğine bakılacak olursa aradan geçen bir seneye rağmen bu konunun bir çözüme kavuşturulamadığı anlaşılmaktadır.⁵⁷

⁴⁹ BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

⁵⁰ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/8.

⁵¹ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/23.

⁵² BOA, A. MKT. MHM, No: 517/5.

⁵³ BOA, A. MKT. MHM, No: 524/4; BOA, A. MKT. MHM, No: 524/39.

⁵⁴ BOA, A. MKT. MHM, No: 524/4.

⁵⁵ BOA, A. MKT. MHM, No: 530/14.

⁵⁶ BOA, A. MKT. MHM, No: 530/14.

⁵⁷ BOA, A. MKT. MHM, No: 530/14.

Yazışmalara bakıldığında Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı'nın taleplerinin bir bölümünün karşılandığı görülmektedir. Örneğin Ağustos 1901 tarihinde muhacirin komisyonu tarafından Humus ve Kunaytra kazalarında iskân edilmiş olan iki takım muhacire yapılacak hanelerin inşa masrafı olan 110.000 kuruşun harcanmasına izin istenmesi üzerine Sadaret tarafından bu izin verilmiştir.⁵⁸ Aynı senenin Eylül ayında komisyonun talebi üzerine Kunaytra Kazası'nın Hasine Mezrası'nda yerleştirilen 62 hanede 192'si büyük, 74'ü küçük olmak üzere toplam 262 kişilik Kafkas muhacirleri için ev inşa masraflarının yanı sıra bir miktar ücret ödenmesi padişah tarafından kabul edilmiştir.⁵⁹ Yine Nisan 1902 tarihinde komisyon tarafından Beyrut'tan gelen Kafkasya muhacirleri için hane inşası için gerekli olan 6.381 kuruşun gönderilmesinin istenmesi üzerine verilen cevapta bu paranın gönderildiği ve ayrıca muhacirlerin masraflarının karşılanması için de Suriye Vilayeti emvalinden 576.062 kuruş gönderilmesine karar verildiği belirtilmiştir.⁶⁰

Muhacir Komisyonu'nun talebi üzerine Mart 1901 tarihinde Maliye Nezareti tarafından yazılan yazıda Hama Sancağı'na tabi Selimiye Kazası'nın Zeyl-ül acel Karyesi'nde iskânları tekrar eden 2 hanede 50 nüfus muhacirinin her hanesi için tohumluk olarak ikişer buçuk şinik buğday ve ikişer buçuk şinik arpa ve 7 aylık tayinatları için de 34 şinik olmak üzere toplam 84 şinik buğday ile 50 şinik arpanın Selimiye Kazası ianet-i aşar hasılatından verilmesine karar verilmiştir.⁶¹ Yine Eylül 1902 tarihinde Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Alisi Birinci Azalığı tarafından Suriye Vilayeti'ne yeni gelen muhacirlerin bir senelik tayinat bedelleriyle hanelerinin inşa masrafı, tohumluk, edevat-ı ziraiye ve nakliye masrafları olmak üzere 400.000 kuruş ödenmesi istenmiş Maliye Nezareti de bu isteğe olumlu cevap vermiştir.⁶² Mart 1906 tarihinde komisyon tarafından Suriye Vilayeti dâhilinde Salt Kazası'nın Navur, Ayn-ı Savli ve Re's-i aman mevkilerine sevk edilmiş olan 16 hanede 41 nüfus muhacire verilmesi gereken çift havanları ve malzemeleriyle tohumluk, yemeklik zahire, hane inşa masrafı olmak üzere toplam 75.500 kuruş harcanmasına müsaade istenmesi üzerine bu tutarın vilayet emvalinden karşılanması şartıyla ödenmesine izin verilmiştir.⁶³

4 Haziran 1905 tarihinde Sadaret Mektubi Kalemî'nden Maliye Nezareti'ne yazılan yazıda geçen sene yeni gelen ve iskânları henüz tamamlanamayan Kafkasya ve Dağıstan muhacirlerinden Kerek, Havran ve Şam sancakları dâhilinde iskân edilecek toplam 306 hane halkının Şam'a geldikleri günden beri yalnız 7 baş öküz, bazılarına biraz tohumluk ve ekmeçlik ile gerekli miktarda arazi verildiği ancak başka bir şey verilmediği için tamamının perişan bir halde oldukları ifade edilmektedir. Bu nedenle muhacirlerin her hanesine birer çift öküz ile zirai malzeme verildikten sonra taş ve ağaç almalarına müsaade edilerek hanelerini yapabileceklerinden dolayı bunlara başka bir şey vermeye gerek kalmadığı belirtilmektedir. İskân edilmeleri kesinleşmiş olanlar için ise birer çift öküz, zirai malzemeler, hane başına 80 adet gümüş meçidi verilmesi uygun görüldüğü ifade edilmektedir. Bütün bunları tutarı olarak toplam 460.000 kuruş, Hama Sancağı'na bağlı Hafife Karyesi'nde bu halde bulunan muhacir için ise 40.000 olmak üzere toplam 500.000 kuruş verilmesi ve bunun da Suriye Vilayeti emvalinden karşılanması istenmiştir.⁶⁴

Bazen de muhacirin komisyonunun talebinin kısmen karşılanması yoluna gidilmiştir. Örneğin 31 Ağustos 1901 tarihinde komisyon tarafından sadarete yazılmış olan yazıda Kafkasya muhacirlerinden olup Kunaytra Kazası'nın Haşine Mezrası'nda iskânları tekrar eden 62 hanede 262 nüfusun bir senelik işeleri için 82.440 ve hayvan bedeli, tohumluk, edevat-ı ziraiye tutarı olarak 9.300 olmak üzere toplam 175.440 kuruş harcanmasına izin verilmesi istenmiştir. Bu durum Maliye Nezareti'ne bildirildiği halde henüz bir cevap verilmediği bildirilmekte ve bunun ilgili yardım istenmektedir.⁶⁵ Eylül 1901 tarihli belgede bu talebin kısmen yerine getirildiği görülmektedir. Muhacir komisyonunun talebi üzerine Kunaytra Kazası'nın Hasine Mezrası'nda yerleştirilen Kafkas muhacirlerinin ev inşa masrafları, zirai malzemeler ve günlük harcamalar karşılığı olarak mahalli rayice göre aylık 6.870 kuruş olmak üzere bir senede 82.440 kuruş, hayvanat bedeli, tohumluk ve malzeme tutarı olmak üzere

⁵⁸ BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

⁵⁹ BOA, İ. DH, No: 1387/1319. C/20.

⁶⁰ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/5.

⁶¹ BOA, A. MKT. MHM, No: 517/16.

⁶² BOA, A. MKT. MHM, No: 520/2.

⁶³ BOA, A. MKT. MHM, No: 529/15.

⁶⁴ BOA, A. MKT. MHM, No: 520/2.

⁶⁵ BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

her haneye 1.500 kuruş olmak üzere toplam 93.000 kuruş genel toplamda ise 175.440 kuruş ödenmesine karar verilmiştir.⁶⁶

Muhacirlerin yerleşmeleri için hane inşaatı, tayinat ve zirai ihtiyaçlarının yanında onların eğitim, sağlık ve ibadet ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışılmıştır. Örneğin; Ocak 1907 tarihinde Zerfa Karyesi'nde iskân olunan Çerkezler için yaptırılan mektep ve cami inşası tamamlanmıştır. İnşaatın sona ermesiyle Arapların da dâhil olduğu ahali huzurunda Cuma salasını müteakiben dualar eşliğinde binaların resmî açılışı yapılmıştır.⁶⁷

Sonuç

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikasının bir gereği olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırım'ı ve Kafkasya'yı işgal etmeye başlaması, bu bölgelerden Osmanlı topraklarına artan bir göç dalgasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı devleti, bu dönemde siyasi, askeri ve en önemlisi de ekonomik olarak zor durumda bulunmasın rağmen topraklarına yapılan bu göçlere müsaade etmiştir.

Devlet, dönemin siyasi, askeri ve ekonomik koşullarını da göz önünde bulundurarak bir iskân politikası uygulamaya çalışmıştır. Bu politikanın bir gereği olarak Kafkaslardan göç etmek zorunda kalan muhacirlerden bir bölümünü Suriye Vilayeti'ne yerleştirmiştir. Buradaki muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenmesi için de vilayet dahilinde komisyonlar oluşturulmuştur. Bu komisyonlar yerleştirilen muhacirlerin başta iskân ve işe olmak üzere sağlık, ibadet ve eğitim gibi hemen her türlü ihtiyaçlarıyla yakından ilgilenmiş, merkezi yönetime çok sayıda talep yazısı yazmıştır. Yapılan yazışmalardan muhacirin komisyonunun taleplerinin bazılarının kabul edildiği, bazılarının kısmen karşılandığı, bazılarının da sürüncemede kalması nedeniyle tekit edildiği görülmektedir. Bazen de bu yazışmaların çok uzun sürdüğü anlaşılmaktadır.

Ancak bütün bunlara rağmen yazışmaların ortaya çıkardığı durum şudur: Devlet, bu dönemde ekonomik olarak çok zor bir dönemde olmasına karşın merkezi yönetim Muhacirin-i İslamiye Komisyon-ı Âlisi Birinci Azalığı tarafından yapılan bütün talepleri karşılamaya çalışmıştır. Bunun için bazen Maliye Nazırlığı aracılığı ile bazen de vilayet emvalini devreye sokulmuştur. Ayrıca muhacirlerin barınmaları için haneler inşa edilmiş, geçimlerini sağlamaları için kendilerine tahsis edilen arazileri işlemeleri için öküz ve zirai aletler temin edilmiştir. Hatta daha ileri gidilerek ilk hasat mevsimine kadarki dönemde ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için kendilerine tayinatlar verilmiştir. Dahası muhacirlerin sağlık sorunlarıyla yakından ilgilenilmiş ve salgın hastalıkların önüne geçilmesi için bölgede memurlar görevlendirmiş, ibadetlerini yerine getirmeleri için ibadethaneler, çocukların eğitimleri için okullar açılmıştır.

Sonuç olarak coğrafyamızdaki siyasi gelişmelerin ortaya çıkardığı bu acımasız göç olayı bugün de yaşanmaya devam etmektedir. Dün, Kırım ve Kafkasya'dan Suriye'ye yaşanan göç hareketleri, bugün yönünü Suriye'den Anadolu'ya çevirmiştir. Günümüzde ülkemize Suriye'den yapılan göçler her ne kadar eleştirilse de Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı'dan aldığı devlet geleneklerini ve anlayışını devam ettirerek yaşanan mağduriyetlere kayıtsız kalmamış ve muhacirlere kucak açmıştır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA, A. MKT. MHM, No: 515/2.

BOA, A. MKT. MHM, No: 517/16.

BOA, A. MKT. MHM, No: 517/23.

BOA, A. MKT. MHM, No: 517/5.

BOA, A. MKT. MHM, No: 517/8.

BOA, A. MKT. MHM, No: 520/2.

BOA, A. MKT. MHM, No: 524/4.

⁶⁶ BOA, İ. DH, No: 1387/1319. C/20.

⁶⁷ BOA, Y. MTV, No: 293/8; Orat-Arslan 2014, 493.

BOA, A. MKT. MHM, No: 524/39.

BOA, A. MKT. MHM, No: 529/15.

BOA, A. MKT. MHM, No: 530/14.

BOA, BEO, No: 4289/321635.

BOA, DH. MKT, No: 1324/47.

BOA, DH. MKT, No: 1552/52.

BOA, DH. MKT, No: 1814/86.

BOA, DH. MKT, No: 2729/32.

BOA, HH. THR, No: 465/19.

BOA, HR. TO, No: 205/21.

BOA, HR. TO, No: 253/22.

BOA, İ. DH, No: 1319 C. 12/20.

BOA, İ. DH, No: 1387/1319. C/20.

BOA, İ. MMS, No: 59/2786.

BOA, ŞD, No: 2277/20.

BOA, Y. A. HUS, No: 277/136.

BOA, Y. MTV, No: 293/8

BOA, Y. MTV, No: 293/85.

Kitap ve Makaleler

Bice, H., *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 1990.

Devellioğlu F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları. 2010.

Erkan S., *Kafkas Göçleri (1878-1908)*, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları. 1996.

Habiçoğlu B., *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler ve İskânları*, İstanbul: Nart Yayınları. 1993.

Halaçoğlu Y., "Kolonizasyon ve Şenlendirme", *Osmanlı*, C. IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1999. 581-586.

İpek, N., *Rumeli'den Anadolu'ya Göçler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1999.

Karpat K., *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2003.

Kızılkaya O.-Akay T., "Kafkasya Muhacirlerinin Suriye Vilayetine İskânı ve Karşılaşılan Zorluklar", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/2, (2013)*. 143-144.

Kuzey Kafkasya Tarihinden Belgeler I, İstanbul: Kafkasevi Yayınları. 2010.

Orat Akyüz J.-Oran Arslan N. vd., *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kafkas Göçleri*, Kars: Kars Üniversitesi Yayınları. 2011.

Orat Akyüz, J.-Arslan Oran N., "Kafkaslardan Arap Topraklarına Kafkas Muhacirleri", *1864 Kafkas Tehciri, Kafkasya'da Rus Kolonizasyonu, Savaş ve Sürgün*, Ed. Mehmet Hacısalihoğlu, İstanbul: Balkar&Ircica Yayınları, 2014. 485-513.

Pul A., "Kafkas Göçlerinde Engelli Muhacirlerin Durumu Meselesi", *Geçmişten Günümüze Göç*, C. I, Samsun: Canik Belediyesi Yayınları. 2017. 419-432.

Saydam A., *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1997.

Şimşir B. N., *Rumeli'den Türk Gçleri*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 1989.

Yılmaz, M., "XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İşkn Politikası", *Osmanlı*, C. IV, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 1999. 587-602.